

КОНФІСКАЦІЯ МАЙНА ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ: ПРАВОВА ПРИРОДА, ВИДИ, ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОТВОРЕННЯ

КОРНІЄНКО Євгенія Вікторівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та процесу Київського міжнародного університету

У статті аналізується юридична природа конфіскації майна за кримінальним законодавством України. Обґрунтовується необхідність доповнити санкції статей (санкції частин статей) Особливої частини КК, у яких йдеться про тяжкі чи особливо тяжкі злочини, що вчинюються або можуть вчинюватися з корисливим мотивом, вказівкою на конфіскацію майна (в останньому випадку – альтернативно).

Ключові слова: конфіскація майна, конфіскація спеціальних (окремих) предметів, додаткове покарання, кримінальне законодавство, вилучення майна, реституція, кара.

Покарання у виді конфіскації майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого (ст. 59 КК України).

Згідно з ч. 2 ст. 59 КК України конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу.

Конфіскації підлягає майно, що є власністю засудженого, в тому числі його частка у спільній власності, статутному фонді суб'єктів господарської діяльності, гроші, цінні папери та інші цінності, включаючи ті, що знаходяться на рахунках і на вкладах чи на зберіганні у фінансових установах, а також майно, передане засудженим у довірче управління.

Аналіз санкцій статей Особливої частини КК України, в яких йдеться про конфіскацію, та співставлення їх зі ст. 59 КК України викликає багато запитань. Вони пов'язані з непослідовністю законодавця у визначенні злочинів, за які передбачена або повинна була б бути передбачена конфіскація майна, невідповідністю визначення конфіскації майна як додаткового покарання з таким покаранням, передбаченим у санкціях статей Особливої частини КК України.

У кількох статтях Особливої частини КК України, у яких передбачені відповідні злочини, що можуть бути вчинені й не з корисливих спонукань, конфіскація майна вказана як обов'язкове додаткове покарання. Наприклад, організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також надання приміщення з цією метою, вчинені повторно, або групою осіб або із залученням неповнолітнього - (ч. 2 ст. 317 КК України), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинені із залученням малолітнього або щодо малолітнього (ч. 3 ст. 307 КК України), можуть вчинюватись і не з корисливих мотивів.

Призначаючи покарання за такі злочини, суд зобов'язаний призначати, крім основного покарання, і конфіскацію май-

на, або ж обґрунтувати її незастосування посиланням на ст. 69 КК (призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом), або на пункт 2 ч. 1 ст. 65 КК (призначення покарання відповідно до положень Загальної частини КК) та на ст. 59 КК (конфіскація майна встановлюється лише... за корисливі злочини). Перше може призвести до порушення закону (призначити конфіскацію майна за некорисливий злочин), а друге – ускладнити прийняття рішення про призначення покарання судом.

Про неоднозначність в прийнятті рішення щодо призначення судами покарання у виді конфіскації майна за вчинення некорисливих злочинів свідчить й практика. Так, вироком Харківського районного суду Харківської області від 12.03.2013 р. за ч. 2 ст. 307 КК України були засуджені А. та М. до п'яти років позбавлення волі з конфіскацією майна. Частиною 2 ст. 307 КК України встановлено відповідальність за кваліфіковані види незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також за незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, тобто за злочинні дії, які можуть вчинятися як із корисливих, так і з інших мотивів. Однак, санкцією ч. 2 ст. 307 КК України передбачено обов'язкове застосування до винної особи конфіскації майна. Як встановлено судами, і А., і М. вчинили збут психотропних речовин не з корисливих, а з інших мотивів — безкоштовно пригостили ними своїх знайомих.

Суд касаційної інстанції при розгляді провадження щодо А. дійшов до висновку, що до цього засудженого конфіскацію майна було застосовано всупереч вимогам норми Загальної частини КК України, а саме ч. 2 ст. 59 КК України, яка повинна мати пріоритет у застосуванні. Щодо громадянина М. судом касаційної інстанції було прийнято протилежне рішення — суд визнав, що конфіскацію майна до цього засудженого застосовано правильно, оскільки це додаткове покарання «передбачене спеціальним законом як обов'язкове». Та-

ким чином, суд касаційної інстанції неоднаково застосував закон про кримінальну відповідальність, у результаті чого було ухвалено різні за змістом судові рішення щодо подібних суспільно небезпечних діянь. Це сталося внаслідок неоднакового розуміння колегіями суддів питання щодо співвідношення норм Загальної і Особливої частин КК України, а саме ч. 2 ст. 59 і ч. 2 ст. 307 КК України [3].

Виявляється, що у санкціях за злочини, які можуть вчинюватись як з корисливих, так і з інших мотивів, конфіскація майна має бути передбачена альтернативно (з конфіскацією майна або без такої). Це усунуло б будь-які непорозуміння при застосуванні закону, і суд міг би призначати конфіскацію майна лише тоді, коли злочин вчиняється із корисливих мотивів. До речі, законодавча практика знає випадки конструювання санкцій саме таким чином, коли за злочин, що може бути вчинений як з корисливих, так і з інших мотивів, конфіскація майна передбачена альтернативно (наприклад, санкції частин 2 і 3-ст. 149 КК – Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини; частин 3 і 4 ст. 303 КК – Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією; частин 2, 3 і 4 ст. 369 КК – Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі).

Не зовсім зрозумілий підхід законодавця при включенні чи не включенні у санкцію статті (санкцію частини статті) Особливої частини КК України додаткового покарання у виді конфіскації майна. В одних випадках за тяжкі (особливо тяжкі) злочини таке покарання передбачено, а в інших, хоча вони теж вчиняються з корисливим мотивом і інколи мають більш тривалі або однакові строки покарання у виді позбавлення волі, що свідчить про однаковий ступінь їхньої тяжкості, не передбачено.

Наприклад, за грабїж, вчинений у великих розмірах (ч. 4 ст. 186 КК України), передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від 7 до 10 років, а покарання у виді конфіскації майна – не передбачено. Водночас за розбій, вчинений

за попередньою змовою групою осіб або особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм (ч. 2 ст. 187 КК України) (незалежно від вартості майна, яким заволоділи чи хотіли заволодіти винні особи), поряд з таким же строком позбавлення волі передбачена і конфіскація майна.

Окрім того, виникає питання, чому законодавець передбачив конфіскацію майна за крадіжку чужого майна в особливо великих розмірах (ч. 5 ст. 185 КК України) і не передбачив цей вид додаткового покарання за крадіжку у великих розмірах (ч. 4 ст. 185 КК України). Те ж саме можна сказати про грабіж (ст. 186 КК України), шахрайство (ст. 190 КК України), привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) тощо. За вчинення розбою з метою викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів (ч. 3 ст. 262 КК України) законодавець передбачив покарання у виді конфіскації майна, а за вчинення військовослужбовцем розбою з метою заволодіння зброєю, бойовими припасами, вибуховими чи іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою (ч. 3 ст. 410 КК України) – не передбачив (хоча за змістом обидва суспільно небезпечних діяння майже не відрізняються від корисливих злочинів проти власності, пов'язаних з незаконним вилученням чужого майна). Водночас за вчинення злочинів, передбачених статтями 185, 190 та 191 КК України, організованою групою на суму, трохи більшу, ніж 0,2 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян, суд зобов'язаний призначити додаткове покарання у виді конфіскації майна кожному члену такої групи (крім випадків, коли буде застосована ст. 69 КК України – призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом).

Варто зазначити, що в КК України є низка тяжких (особливо тяжких) злочинів, що можуть вчинюватися з корисливих мотивів, однак альтернативне покарання у виді конфіскації майна

в санкціях відповідних норм відсутнє. Наприклад, державна зрада (ст. 111 КК України), здійснена за гроші, посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України), вчинене кілером за винагороду. Те ж саме можна сказати і про диверсію (ст. 113 КК України), шпигунство (ст. 114 КК України), умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене на замовлення за винагороду (ч. 2 ст. 121 КК України), доведення до самогубства неповнолітнього, який перебував у матеріальній залежності від винного, і останній вчинив цей злочин з метою позбутися нахлібника (ч. 3 ст. 120 КК України). Корисливим мотивом можуть характеризуватися дії, передбачені частинами 2-4 ст. 143 КК України, вчинені за наявності кваліфікуючих ознак (ч. 5 ст. 143 КК України) та з метою збагачення, захоплення заручників (ст. 147 та ст. 349 КК України), торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149 КК України), створення або утримання місць розпусти і звідництво, вчинені з метою наживи та з залученням неповнолітнього (ч. 3 ст. 302 КК України), втягнення неповнолітніх, скажімо, у заняття жебрацтвом (ст. 304 КК України), посів або вирощування снотворного маку чи конопель (ч. 2 ст. 310 КК України) тощо.

Зважаючи на вищезазначене, можна запропонувати два варіанти виправлення ситуацій, пов'язаних з призначенням додаткового покарання у виді конфіскації майна. По-перше, передбачити у Загальній частині положення про можливість призначення конфіскації майна за тяжкі чи особливо тяжкі злочини, що вчинюються з корисливих мотивів, і у випадках, не передбачених у санкціях статей (санкціях частин статей) Особливої частини КК. По-друге, доповнити санкції статей (санкції частин статей) Особливої частини КК, у яких йдеться про тяжкі чи особливо тяжкі злочини, що вчинюються або можуть вчинюватися з корисливим мотивом, вказівкою на конфіскацію майна (в останньому випадку – альтернативно).

Виявляється, що другий варіант є прийнятнішим, оскільки більшою мірою буде

сприяти правильному застосуванню додаткового покарання у виді конфіскації майна.

Окрім конфіскації майна як виду додаткового покарання, метою якого є вправлення особи, попередження вчинення нею чи іншими особами злочину під страхом кримінального переслідування і, звичайно, кара, законодавець передбачає й конфіскацію спеціальних (окремих) предметів, метою якої є недопущення використання конфіскованих предметів при вчиненні злочину в майбутньому, забезпечення відшкодування заподіяної злочином (злочинами) шкоди (матеріальної, моральної тощо), реституція, а в окремих випадках – кара.

У багатьох статтях Особливої частини КК України передбачена конфіскація певних предметів: програмних та технічних засобів, за допомогою яких було вчинене несанкціоноване втручання, які є власністю винної особи, – частини 11 і 12 ст. 158 КК України, знарядь і матеріалів, які використовувались при порушенні авторського права і суміжних прав – ст. 176 КК України, предметів контрабанди – ст. 201 КК України, дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання чи сировини для їх виробництва – ст. 2031 КК України, грального обладнання – ст. 2032 КК України, незаконно виготовленої продукції та обладнання для її виготовлення – ст. 204 КК України тощо.

На сьогодні в Особливій частині КК України є більше 60 санкцій статей (санкцій частин статей), у яких передбачена конфіскація спеціальних (окремих) предметів. Із них з елементами кари: частини 11, 12 ст. 158 КК України – з конфіскацією програмних та технічних засобів, за допомогою яких було вчинено несанкціоноване втручання, які є власністю винної особи; частини 1, 2, 3 ст. 176 КК України – з конфіскацією та знищенням усіх примірників творів, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувались для їх виготовлення; частини 1, 2, 3 ст. 177 КК

України – із конфіскацією та знищенням відповідної продукції (тобто виробленої з використанням винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральної мікросхеми, сорту рослин, раціоналізаторської пропозиції) та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувались для її виготовлення; частини 1 і 2 ст. 201 КК України – з конфіскацією предметів контрабанди; частини 1 і 2 ст. 2031 КК України – з конфіскацією та знищенням дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання чи сировини для їх виробництва; частини 1 і 2 ст. 2032 КК України – з конфіскацією грального обладнання; частини 1 і 2 ст. 204 КК України – з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання для її виготовлення; ч. 3 ст. 204 КК України – з вилученням та знищенням таких товарів (підакцизних товарів, виготовлених з недоброякісної сировини (матеріалів), що ставлять під загрозу життя і здоров'я людей) та з конфіскацією обладнання для їх виготовлення; частини 1, 2, 3 ст. 209 КК України – з конфіскацією коштів або іншого майна, одержаних злочинним шляхом; ч. 2 ст. 216 КК України – з конфіскацією товарів, промаркованих підробленими марками чи голографічними захисними елементами; частини 1, 2 і 3 ст. 229 КК України – з конфіскацією та знищенням відповідної продукції та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувались для її виготовлення; частини 1, 2, 3 ст. 2391 КК України – з конфіскацією знарядь і засобів заволодіння; частини 1, 2, 3 ст. 2392 КК України – з конфіскацією знарядь і засобів заволодіння; частини 3 і 4 ст. 240 КК України – з конфіскацією незаконно добутого і знарядь видобування; ч. 1 ст. 244 КК України – з конфіскацією всіх знарядь, якими користувалася винувата особа для вчинення злочину або без такої; ч. 2 ст. 244 КК України – з конфіскацією обладнання; ст. 246 КК України – з конфіскацією незаконно добутого; частини 1 і 2 ст. 248 КК України – з конфіскацією знарядь і засобів полювання та всього добутого; частини 1 і 2 ст. 249 КК

України – з конфіскацією знярядь і засобів промислу та всього добытого тощо.

У той же час конфіскація спеціальних (окремих) предметів не є покаранням, оскільки:

а) у деяких санкціях статей (санкціях частин статей) Особливої частини КК України конфіскація спеціальних (окремих) предметів названа поряд з конфіскацією майна як додатковою мірою покарання: ч. 2 ст. 201 КК України (конфіскація предметів контрабанди), ч. 2 ст. 209 КК України (конфіскація коштів або іншого майна, одержаних злочинним шляхом), ч. ч. 2 і 3 ст. 305 КК України (конфіскація наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, що були предметом контрабанди) тощо. В усіх випадках конфіскація спеціальних (окремих) предметів названа як обов'язковий примусовий захід;

б) конфіскація спеціальних (окремих) предметів допускається і при звільненні від відбування покарання з випробуванням, у той же час додаткове покарання у виді конфіскації майна при застосуванні цього інституту не допускається (ст. 77 КК України);

в) конфіскація спеціальних (окремих) предметів передбачена і за злочини, що не належать до тяжких чи особливо тяжких (ст.ст. 229, 300, 301 КК України), що ще раз свідчить про те, що вона не є покаранням, оскільки це протирічило б змісту ст. 59 КК України.

Варто було б звернути увагу й на наступні положення, що потребують законодавчого врегулювання:

а) відповідно до п. 4 ч. 9 ст. 100 КПК України знищується конфісковане майно, лише яке не має ніякої цінності і не може бути використане. У той час, як у деяких санкціях статей (санкціях частин статей) Особливої частини КК України передбачено знищення вилучених у засудженого предметів, що були засобом чи зняряддям вчинення злочину, або одержані внаслідок його скоєння (тобто вилучені під час спеціальної конфіскації). Виникає запитання, чому обов'язково треба знищувати певне

майно, якщо його можна реалізувати та за рахунок виручених коштів відшкодувати заподіяну потерпілому шкоду. Це стосується, наприклад, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, знярядь і матеріалів, які спеціально використовувалися для виготовлення предметів злочину, передбаченого ст. 176 КК України; продукції, матеріалів, які спеціально використовувалися для виготовлення предметів злочину, передбаченого ст. 177 КК України, тощо;

б) у санкції ч. 1 ст. 244 КК України йдеться про конфіскацію «всіх знярядь, якими користувалася винувата особа для вчинення злочину, або без такої», а у санкції ч. 2 цієї статті – про «конфіскацію обладнання» (при цьому не вказано якого саме);

в) треба вирішити питання про те, у яких випадках необхідно вживати термін «конфіскація», а коли – «вилучення», оскільки у санкціях статей (санкціях частин статей) Особливої частини КК України вони характеризують позбавлення винного можливості користуватися певними предметами;

г) у КК України є злочини, за вчинення яких варто було б передбачити конфіскацію спеціальних (окремих) предметів (у т. ч. альтернативно) (наприклад, земель – при вчиненні злочину, передбаченого ст. 254 КК України, житла – при вчиненні злочину, передбаченого ст. 302 КК України). Окрім того, чому б не передбачити спеціальну конфіскацію продуктів харчування чи іншої продукції, радіоактивно забруднених понад допустимі рівні (частини 1 і 2 ст. 327 КК України).

г) у ч. 1 ст. 59 КК України зазначено, що конфіскації підлягає лише майно, яке є власністю засудженого. Однак таким майном не можуть бути деякі засоби та предмети злочину. Наприклад, ст. 334 КК України передбачає конфіскацію повітряного судна у разі порушення правил міжнародних польотів, але повітряне судно, як правило, не є власністю його пілота.

Література

1. Гуторова Н. Конфіскація майна за кримінальним правом України: проблеми

та перспективи / Н. Гуторова, О. Шаповалова // Право України. – 2009/2010 . – № 9. – С. 56–65.

2. Задоя К. П. Нормативне (законодавче) вирішення питання про юридичну природу спеціальної конфіскації майна *de lege ferenda* / К. П. Задоя // Вісник Вищої ради юстиції. – 2012. – № 2 (10). – С. 76–86.

3. Заява про перегляд судового рішення Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ (неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм законодавства України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://advokat-lviv.com.ua>

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>

SUMMARY

This article is analyzed the legal nature of the confiscation of property according to criminal legislation of Ukraine. It's grounded on provisions to supplement sanctions of articles (sanctions of the parts of articles) of the Special part of Criminal Code, that provide grave or especially grave crimes that are committed or may be committed with mercenary motive, by reference on the confiscation of property (in the latter case – alternatively).

5. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

6. Собко Г. М. Конфіскація за кримінальним законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. М. Собко. – Київ, 2008 . – 18 с.